

^{52H} 1961 ANAYASASI'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ HÜKÜMET SİSTEMİ VE 1961-1980 DÖNEMİNDE YAŞANAN SİYASAL GELİŞMELER

(THE GOVERNMENT SYSTEM ENVISAGED BY THE 1961 CONSTITUTION AND
POLITICAL DEVELOPMENTS IN THE PERIOD 1961-1980)

Prof. Dr. Ekrem Ali AKARTÜRK^{53*} ^{54**}

ÖZ

1961 Anayasası normatif planda hak ve özgürlük eksenli, çoğulcu demokrasi anlayışına uygun bir düzen yaratmayı amaçlamıştır. Devlet iktidarını da parlamenter hükümet sistemi ekseninde çift meclisli bir yasama ile yürütme ve yargı arasında paylaştırmıştır.

1961- 1980 döneminde yaşanan hükümet istikrarsızlıkları 1961 Anayasası'nın “zayıf yürütmeye yol açtığı” şeklinde yorumlara sebep olmuştur. Peki, bu süreçte yaşanan ve azınlık ya da koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı şeklinde tezahür eden gelişmelerin doğrudan yürürlükteki 1961 Anayasası'ndan kaynaklandığı ileri sürülebilir mi? Bu dönemde ortaya çıkan İstikrarsız koalisyon hükümetlerinin kaynağı Anayasadan ziyade 1961-1980 döneminde geçerli olan siyasal parti sistemi, seçim sistemi ve siyasal gelişmelere eşlik eden ve hükümet sisteminin işleyişini etkileyen yetersiz koalisyon kültürüdür.

Anahtar sözcükler: 1961 Anayasası, çoğulcu demokrasi, parlamenter sistem, parti sistemi, koalisyon hükümetleri, hükümet istikrarsızlıkları.

ABSTRACT

The 1961 Constitution, at the normative level, aimed to establish a legal framework centered on rights and freedoms, in line with the principles of pluralist democracy. It distributed state power within the framework of a parliamentary government system, allocating authority between a bicameral

^{52H} Eserin Dergimize geliş tarihi: 07.04.2025. İlk hakem raporu tarihi: 11.04.2025. İkinci hakem raporu tarihi: 14.04.2025. Onaylanma Tarihi: 14.04.2025.

^{53*} Profesör Doktor, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

^{54**} Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0003-4616-1144.

Esere Atıf Şekli: Ekrem Ali Akartürk, “1961 Anayasası'nın Öngördüğü Hükümet Sistemi ve 1961-1980 Döneminde Yaşanan Siyasal Gelişmeler”, YÜHFD, C.XXIII, 2025/2, s.451-468.

legislature, the executive, and the judiciary. The governmental instability experienced during the 1961-1980 period led to interpretations suggesting that the 1961 Constitution resulted in a "weak executive." However, can the instability of minority and coalition governments observed during this period be directly attributed to the provisions of the 1961 Constitution? The source of unstable coalition governments during this era lies not primarily in the Constitution itself but rather in the party system, the electoral system, and the insufficient coalition culture that accompanied the political developments of the period, all of which affected the functioning of the government system.

Keywords: 1961 Constitution, pluralist democracy, parliamentary system, party system, coalition governments, government instability.

I) 1961 Anayasası'nın Parlamenter Hükümet Sistemi Kurgusu

1) Çoğulcu Demokrasiye Geçiş ve Parlamenter Hükümet Sistemi

1960 öncesinde yaşanan siyasal olaylar, 1961 Anayasası'nın öngördüğü parlamenter hükümet sistemi tasarımını etkilemiştir. Tek-parti rejiminin ihtiyaçlarına göre kurgulanmış ve yasama-yürütme ilişkilerini karşılıklı denge ve denetim mekanizmalarına bağlamamış olan 1924 Anayasası'nın, iktidar-muhalefet ilişkilerini düzenleme konusunda da eksik kaldığı söylenebilir⁵⁵. Bu nedenle, 1961 Anayasası'nda Meclisteki hükümet çoğunluğunun ikinci bir meclis ile (Cumhuriyet Senatosu) dengelenmesi, belirli idari kurumlara özerklik tanınması ve yargı bağımsızlığını güvence altına alacak hükümler öngörülmesi yoluna gidilmiştir. Özellikle 1924 Anayasası'nda yer verilmeyen Anayasa Mahkemesi'ne 1961 Anayasası ile yer verilmiş olması⁵⁶, parlamenter çoğunluğun mutlak iktidarını sınırlamaya ve Anayasanın üstünlüğünü etkin kılmaya dönük bir düzenleme

⁵⁵ Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayını, Ankara 2025, s. 35-37.

⁵⁶ Dünyada ve Türkiye'de anayasa yargısının doğuşu konusunda bkz. Osman Korkut KANADOĞLU- Ahmet Mert DUYGUN, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, On iki Levha, İstanbul 2020, s. 418.419.

YUHFD Cilt. XXII No.2 (2025)

niteliğindeydi⁵⁷. Bu düzenlemeler ile 1961 Anayasası hak ve özgürlük eksenli, çoğulcu demokrasi anlayışına uygun normatif bir düzen yaratmayı amaçlıyordu.

1961 Anayasası, parlamenter hükümet kurgusunu belirlerken, yalnızca yasama-yürütme ilişkilerini belirleyen düzenlemelerle yetinmemiştir. Siyasal partilerin parlamenter sistem içinde oynadıkları “iktidar” ve “muhalafet” rollerini de vurgulamış; parti gruplarına anayasal bir nitelik ve işlev kazandırmıştır. 1924 Anayasası'nın siyasal partilere yer vermemiş olması ve bu eksikliğin demokratik parlamenter sisteme olumsuz yansımaları ve partilerin anayasal statü kazanmaları yönünde Batıdaki anayasal gelişmeler (özellikle 1949 Bonn Anayasası), 1961 Anayasası'na da yön vermiştir⁵⁸. Ayrıca, 1961 Anayasasıyla iktidar-muhalafet ayrımı yapılmaksızın, bütün partilerin “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” oldukları anayasal düzeyde kabul edilmiştir (md.56/3). Anayasa, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak gördüğü partilerin, kendilerinin de iç çalışmaları ve faaliyetleri konusunda demokratik olmasını öngörmüştür (md57/2).

Anayasa, partilere, hem önceden izin almaksızın serbestçe kurulma ve hem de serbestçe faaliyette bulunma olanağı tanımıştır (md. 56/2). Kurumsal güvence kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir hüküm ise, parti kapatma davalarına ancak Anayasa Mahkemesi tarafından bakılacağı ve kapatma kararının yalnızca bu Yüksek Mahkeme tarafından verilebileceğini (md.57/son) öngören hükümdür. Önceki dönemde siyasal dernek sayılan partiler, adli mahkemeler tarafından kapatılabiliyordu

⁵⁷ Gerçekten, Zürcher'in de ifade ettiği gibi; “Yeni Anayasanın yazarlarının esas amacı, Millet Meclisi'ni başka kurumlarla dengelemek suretiyle, DP'nin (ve ondan önce CHP'nin) sahip olduğu türden bir iktidar tekeli engellemektir. Eski yapıda, Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan parti neredeyse sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahipti. Cumhuriyet Senatosu adı altında bir ikinci meclis oluşturuldu. Bütün yasalar her iki meclisten geçmek zorundaydı (Senatonun vetosu Millet Meclisinin üçte iki çoğunluğuyla reddedilebiliyordu). Senato üyeleri cumhurbaşkanı tarafından atanacak kontenjan üyeleri haricinde seçimle geleceklerdi. Anayasaya aykırı gördüğü yasaları reddedebilen bağımsız bir Anayasa Mahkemesi getirilmiş, yargı kurumu, üniversiteler ve kitle iletişim örgütlerinin tam özerklikleri güvence altına alınmıştı. Ayrıca, tek bir partinin Millet Meclisi'nde ezici çoğunluk elde etme olanağını azaltmak için nispi temsil sistemi getirilmişti. Anayasaya temel hak ve özgürlükler konulmuştu.” Bkz. Erik Jan ZÜRCHER, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (çev. Yasemin Saner) İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 356.

⁵⁸ 1961 Anayasası yürürlüğe girmeden önce ülkemizde partiler siyasi dernek statüsünde değerlendirilmekteydi. Bkz. Osman Korkut KANADOĞLU- Ahmet Mert DUYGUN, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 181.

(Örneğin, Demokrat Parti ve Millet Partisi). Bu açıdan yüksek mahkeme niteliğinde olan ve 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi, partilere en üst düzeyde yargısal güvence getirmiş ve bu yönüyle de Anayasa onları derneklerden ayırmıştır. 1961 Anayasası, siyasal partilere Anayasa Mahkemesinde dava açma hakkı da tanımıştır. Buna göre, geçerli oyların en az yüzde onunu alan veya TBMM’de temsilcisi bulunan siyasal partiler veya bunların meclis grupları Anayasa Mahkemesine iptal davası açma hakkına sahiptiler. Ancak, 1971 Anayasa değişikliği ile dava açma hakkı bir ölçüde sınırlanmış; TBMM’de temsilcisi bulunan siyasal partiler yerine, bu hak yasama meclislerindeki siyasal parti gruplarına ve TBMM’de grubu bulunan siyasal partilere tanınmıştır.

1961 Anayasası, bir tepki Anayasası olmanın ürünü olarak, 1924 Anayasası’nın yetersiz kaldığı noktaları düzenleme kapsamına almıştır. Bir kere, iktidar-muhalefet ilişkilerini bir dengeye oturtmak açısından, siyasal parti olgusu ilk defa anayasal düzeyde ele alınmış ve iki meclisli bir parlamento yapısı öngörülmüştür. İkincisi, temel hak ve özgürlükler anayasal düzeyde genişletilmiş, derinleştirilmiş ve yargısal güvence ile donatılarak yasama ve yürütmeye karşı korunmuştur. Üçüncüsü, nitelikleri gereği bağımsız ve tarafsız olması gereken bazı kamu kuruluşları, Anayasa eliyle idari özerk kurumlara dönüştürülerek, iktidarın olası partizan politikalarından korunmuşlardır. Dördüncüsü ve belki de en önemlisi, Anayasa Mahkemesinin kurulması ile yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminin sağlanmasıdır⁵⁹.

2) 1961 Anayasası’nda Kuvvetler Ayrılığı ve Parlamenter Hükümet Sistemi

1961 Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesinin gereği olarak, egemenliğin kullanılmasını bir tek organa değil; birden çok organa ait bir yetki ve görev olarak düzenlemiştir⁶⁰. Buna göre, Yasama yetkisi TBMM’ye ait olup bu yetki devredilemez (md. 5). İki kanatlı olan yasama organı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşur. Millet Meclisi üyeliğine seçilmek için 30 yaş sınırı ve okur-yazarlık yeterli görülürken; Senato üyesi seçilmek 40 yaşını doldurma ve yüksek öğrenim görmüş olma koşuluna bağlanmıştır. Ayrıca, milletvekilleri 4 yıl için, senatörler ise 6 yıl için seçilirler; Senato’nun üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Üyelerinin bir kısmı atama

⁵⁹ Bkz. Bülent TANÖR, **İki Anayasa 1961- 1982**, Beta Yayını, İstanbul 1991, s.19-28; Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 42-47.

⁶⁰ Bülent YÜCEL, **Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 230.

gibi seçim dışı yöntemlerle belirlenen Senato, seçkinci yapısı ile bir denge ve denetim mekanizması olmakla birlikte Anayasa'da yetki ağırlığı Millet Meclisi'nde bırakılmıştır⁶¹.

Yürütme organı ise, klasik parlamenter sistemin karakteristik yapısına uygun biçimde iki başlı olarak yapılandırılmıştır: Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu. Yürütmenin sorumsuz kanadı olarak Cumhurbaşkanının, 40 yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim yapmış TBMM üyeleri arasından seçilmesi uygun görülmüştür⁶². Ayrıca, görev süresi 7 yıl olarak belirlenmiş ve iki defa üst üste bu göreve seçilmesi yasaklanmıştır. Görev süresinin 4 yıllık yasama dönemi ile sınırlanmayıp, 7 yıl olarak belirlenmesi, üst üste iki defa seçilme yasağı ve anayasal görevlerini tarafsızlıkla yerine getireceğine dair Meclis huzurunda andiçmesi (md.103) cumhurbaşkanının tarafsızlığını sağlamaya yönelik düzenlemelerdir. Yine, Cumhurbaşkanı seçiminde, ilk iki oylamada Meclis üye tamsayısının en az üçte ikisinin oyunun aranması; seçimle birlikte TBMM üyeliğinin sona ermesi ve partisi ile ilişkisinin kesilmesi de tarafsızlığını sağlamaya yönelik anayasal hükümlerdendir (md.95). Cumhurbaşkanının yetkileri de tarafsızlığının ve sorumsuzluğunun gereği olarak sembolik düzeyde tutulmuştur (md.97). Hatta, hükümet krizi durumunda, parlamenter sistemin Cumhurbaşkanıya tanıdığı en önemli yetki sayılan meclisi fesih yetkisi (md.108) bile, seçimlerin yenilenmesi başlığı altında oldukça zor koşullara bağlanmıştır⁶³.

Yürütmenin siyasal sorumluluk taşıyan kanadı ise, Bakanlar Kuruludur. Bakanlar Kurulu, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden dolayı kollektif olarak; bakanlar ise kendi yetki alanına giren işlem ve eylemlerden dolayı bireysel olarak sorumludur (md.105). Ancak, yasama ve yargı kuvvetini “yetki” olarak düzenleyen 1961 Anayasası, yürütmeyi “görev” olarak düzenlemiştir (md.6): “Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde (...) yerine getirilir.” Bu düzenleme biçiminin ardında hem meclisin üstünlüğüne dayalı geleneğin hem de yürütmeye duyulan güvensizliğin izlerini görmek mümkündür. Ayrıca, kanunlar çerçevesinde biçimindeki vurgulama, yasamanın “asli, genel, ilk-el” yürütmenin ise, “tali ve türev” bir yetki

⁶¹ Zafer GÖREN, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s. 63-65; Bülent TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)**, YKY Yayınları, İstanbul 1998, s. 394-395.

⁶² Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, Bursa 2023, s. 39.

⁶³ Necmi YÜZBAŞIOĞLU- Ekrem Ali AKARTÜRK, “Türkiye’de Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Başkanlık Sistemi Üzerine Düşünceler” **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005/2, İstanbul, s.218.

olduğunu; yürütmenin kaynağını yasadan almayan herhangi bir işlem yapamayacağını ifade eder⁶⁴.

1961 Anayasası, parlamenter sistem ilkelerine uygun olarak, Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından atanması; bakanların da Başbakan tarafından seçilerek, Cumhurbaşkanınca atanması usulünü benimsemiştir. Bakanların milletvekili seçilme yeterliğine sahip olmak koşulu ile TBMM dışından da seçilebilmesi mümkündür (md.102). Hükümetin kurulması ve göreve başlayabilmesi için, Cumhurbaşkanının, Bakanlar Kurulunu ataması yeterlidir⁶⁵. Ancak, görevde kalacak hükümetin aynı zamanda parlamentonun da güvenini kazanmış olması gerekir. Bu nedenle, cumhurbaşkanının, hükümet istikrarsızlığına yol açmamak için, Meclisten güvenoyu alabilecek birini Başbakan olarak ataması parlamenter sistemin yazılı olmayan kurallarındandır. Hükümetin güvenoyu almış sayılabilmesi için, *toplantıya katılanların* salt çoğunluğunun güvenoyu yeterli görülmüştür. Buna karşın, hükümetin görev sırasında güven isteminde bulunması ya da gensoru nedeniyle güven oylaması durumunda hükümetin düşürülebilmesi, *üye tam sayısının* salt çoğunluğunun güvensizlik oyu koşuluna bağlanmıştır. Görüldüğü gibi, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin mantığına uygun olarak; hükümet istikrarını sağlamak açısından, Bakanlar Kurulunun göreve devamı kolaylaştırılmış, düşürülmesi ise zorlaştırılmıştır⁶⁶.

1961 Anayasası döneminde parlamenter sistem uygulamalarının hükümet istikrarsızlıklarını üretmesi, yalnızca -seçim sitemine bağlı olarak- parti sisteminin eseri değildir; bunda anayasal düzenlemelerin de etkisi göz ardı edilemez. Hükümet sisteminin işleyişinde yaşanan sıkıntıların bir kısmı doğrudan anayasal kaynaklıdır: Bir kere, Cumhurbaşkanının meclisi fesih yetkisi “seçimlerin yenilenmesi”ne indirgenmiş⁶⁷, uygulanması oldukça güç koşullara bağlanmıştır. Öyle ki, bu yetkinin kullanılabilmesi için; Bakanlar

⁶⁴ Necmi YÜZBAŞIOĞLU- Ekrem Ali AKARTÜRK, “Türkiye’de Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Başkanlık Sistemi Üzerine Düşünceler”, s.218-219. Bülent TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)*, s. 396-397.

⁶⁵ Zafer GÖREN, *Anayasa Hukuku*, s. 65-69.

⁶⁶ Necmi YÜZBAŞIOĞLU- Ekrem Ali AKARTÜRK, “Türkiye’de Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Başkanlık Sistemi Üzerine Düşünceler”, s.219.

⁶⁷ “Meclisi fesih yetkisi” ile “seçimlerin yenilenmesi” arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Fesih kararı ile birlikte meclis derhal dağılır ve milletvekilleri bu sıfatlarını kaybederler. Oysa seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda; milletvekilleri, yeni seçimler yapıp meclis oluşuncaya kadar görevlerini sürdürür ve hatta Bakanlar Kurulunu denetlemeye devam edebilirler. Bkz. Orhan ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s. 340. *YUHFD Cilt. XXII No.2 (2025)*

Kurulunun güvensizlik oyu ile iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu ile karşılaşmış olması, Başbakanın Cumhurbaşkanından seçimlerin yenilenmesini istemesi, Cumhurbaşkanının da her iki meclisin başkanlarına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar vermesi gerekmektedir (md.108). Parlamenter sistemin mantığına aykırı olarak, fesih yetkisinin böylesine güç koşullara bağlanması nedeniyle, yürütme adeta bu yetkiden yoksun bırakılmıştır. Nitekim, uygulamada ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarına rağmen, bu yetki hiçbir zaman kullanılamamıştır. Dolayısıyla, yasamaya tanınan hükümeti denetleme ve güvensizlik oyu ile düşürme silahı karşısında, yürütmenin gerçek bir fesih yetkisinden yoksun bırakılmış olması, parlamenter sistemlerde denge mekanizması olarak öngörülen silahların eşitliği ilkesini zedelemiştir.

İkincisi, 1961 Anayasası'nın getirdiği çift meclis sistemi, kendisinden umulan yararı sağlamamış ve yasama faaliyetinin hantallaşmasına neden olmuştur⁶⁸. Üçüncü sorun, Anayasa'nın öngördüğü olağanüstü hal kategorisi ile ilgilidir. 1961 Anayasası, olağan yöntemlerle olağanüstü olayların bastırılabilmesi durumunda sıkıyönetim ilanından başka bir olanak tanıımıyordu. Gerçi 123. madde, sivil yönetim altında olağanüstü hal idaresi öngörse de; bu, doğal afet ya da ekonomik bunalımla ilgili olup, şiddet olaylarının önlenmesine yönelik değildi. Oysa, şiddet olaylarının yaygınlaşması da 123. madde kapsamına alınmış olsaydı; hem sıkıyönetim rejimlerine bu kadar ihtiyaç duyulmaz hem de alınan önlemler, olağanüstü hal ilanını gerektiren tehlike ile orantılı olurdu⁶⁹.

II) (1961-1980) Döneminde Yaşanan Siyasal Gelişmeler: Koalisyon Hükümetleri⁷⁰

1960 sonrası yaşanan siyasal gelişmelerin anahtar kavramının siyasal istikrarsızlık olduğu söylenebilir. Ancak bu siyasal istikrarsızlık olgusunun tek nedenini hükümet istikrarsızlığına ya da güçsüz yürütme tezlerine dayandırmak yeterli değildir. Sosyo-ekonomik değişimler, merkez-çevre ilişkileri ve özellikle seçim sisteminin de etkisiyle ortaya çıkan çok-parti sistemi yeni bir siyasal paradigma yaratmıştır⁷¹.

⁶⁸ Bkz. Cem EROĞUL, *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri*, AÜSBF Yayını, Ankara 1977.

⁶⁹ Bülent TANÖR, *İki Anayasa 1961 ve 1982*, s. 93-94.

⁷⁰ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Ekrem Ali AKARTÜRK, *Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*, Yeditepe Üni. Yayını, İstanbul 2010, s. 197-206.

⁷¹ Bu konuda bkz. Ersin KALAYCIOĞLU, "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar", *Türk Siyasal Hayatı* (Editörler Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay), Ankara 2014, s. 516-532.

“27 Mayıs Müdahalesi”nden sonra gelişen süreçte ise parti sisteminin iki-parti sisteminden çok-parti sistemine doğru evrildiği görülmektedir. DP’nin kapatılması ve yöneticilerinin siyasal yaşamdan izole edilmeleri sonucunda ortaya çıkan siyasal boşluk ve farklı ideolojik akımların partileşme çabaları, 1960’tan itibaren yeni ve farklı partilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hukuksal planda ise, 1961 Anayasası’nın öngördüğü iktidar-muhalefet dengesi ve uygulanan nispi temsil seçim sistemi çok-parti sistemini beslemiş, parlamenter sistemin işleyişi ağırlıklı olarak koalisyon ve azınlık hükümetleri biçiminde gerçekleşmiştir.

CHP ve CKMP gibi eski partilerin dışında, kapatılan DP’nin tabanına hitap edecek Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) gibi yeni partilerin kurulması, iki-parti ya da hakim parti sisteminden ılımlı çok-parti sistemine geçişin göstergesidir. AP dışında yeni kurulan partilerin çoğu kısa ömürlüydü ve siyasal hayatta etkili olamadılar. AP’nin başlıca amacı emekli subayların ve Demokratların eski konumlarına tam iadesini sağlamaktı ve bu parti hem taraftarları hem de rakipleri tarafından DP’nin devamı olarak görülüyordu. Parti’nin kurucusu ve 1964’te ölene dek başkanı, emekliye sevk edilmiş generallerden biri olan Ragıp Gümüşpala idi. Gümüşpala, partinin radikal taraftarları ile ordu arasındaki gerginliği gidermede ılımlı tavırlarıyla başarılı oldu⁷².

15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimlerde askeri rejim tarafından yasaklanan DP’nin oyları ardılları olan üç yeni parti arasında dağıldı ve nispi temsil sisteminin de etkisiyle hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluk elde edemedi. Bu seçimde sırasıyla CHP, %36,7 oy oranı ile 173; AP, %34,7 oy oranı ile 158; YTP, %13,7 oy oranı ile 65 ve CKMP %13,9 oy oranı ile 54 sandalye kazandı. Siyasal iktidar mücadelesi artık ikiden fazla parti arasında yaşanıyordu; böylece 1961 seçimleri, çok-parti sisteminin ılımlı versiyonunu gündeme getirmişti. 1965 seçimlerinden itibaren de Türkiye aşırı çok-parti sistemine savrulacaktı.

ılımlı çok-parti sisteminde ülkenin temel sorunları konusunda partiler arasında çok derin ideolojik ayrılıklar bulunmaz; mevcut rejime karşı olan aşırı uçtaki partiler büyüme potansiyeline sahip değildirler. Bu sistemde, partiler, temel sorunlar konusunda iki ana eğilim biçiminde blok oluşturdıklarından, iktidarın kullanılması ya da el değiştirmesi de bu iki partiler bloku arasında gerçekleşir⁷³. Nitekim 1960 sonrasında, CHP’nin

⁷² Erik Jan ZÜRCHER, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 357.

⁷³ “Ancak, iki parti sisteminden farklı olarak ılımlı çok-parti sisteminde hükümet, tek bir parti tarafından değil, birden fazla partinin oluşturduğu koalisyon sonucu kurulabilmektedir. Bu sistemde hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak ölçüde parlamenter desteğe sahip YUHFD Cilt. XXII No.2 (2025)

karşısında birbirleriyle aynı eğilimi paylaşan AP, YTP ve CKMP ayrı bir blok oluşturmuştur. Ancak, iki-parti sisteminden farklı olarak ılımlı çok-parti sisteminde hükümet, tek bir parti tarafından değil, birden fazla partinin oluşturduğu koalisyon sonucu kurulabilmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi; 1961/1965 seçimleri de parlamentoda yer alan partileri koalisyon hükümetleri kurmaya itmiştir.

(Tablo-1) 1961-1965 Dönemi Koalisyon Hükümetleri

Koalisyonla r	Hükümet Partileri	Koalisyon Dönemi	Başbakan
I. Koalisyon	CHP-AP	20.11.1961-30.5.1962	İ. İnönü
II. Koalisyon	CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar	25.06.1962-2.12.1963	İ. İnönü
III. Koalisyon	CHP-Bağımsızlar	25.12.1963-13.2.1965	İ. İnönü
IV. Koalisyon	AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar	20.2.1965-22.10.1965	Suat H. Ürgüplü

Ekim 1961 seçimleri CHP'nin tek başına hükümet kurmasına olanak vermeyince; askerlerin de baskısıyla İnönü'nün başkanlığında CHP ile AP'nin ortak bir koalisyon hükümeti kurması gündeme geldi⁷⁴. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini İnönü'ye verdi. 20 Kasım 1961'de İnönü Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinin listesini açıkladı. Koalisyon hükümetinin özelliği her partiye bakanlıkların on bir adet olmak üzere paylaşılması ve AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ısrarlara rağmen hükümette görev almamasıdır. Bu tavır,

olmadığından ya koalisyon hükümetleri ya da dışarıdan destekli azınlık hükümetleri gündeme gelir. Azınlık hükümetlerinin ömrü ise, diğer partilerin hükümet desteğini sürdürmesine bağlıdır." bkz. Ekrem Ali AKARTÜRK, **Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri**, s. 99; Ergun ÖZBUDUN, **Siyasal Partiler**, AÜHF Yayını:440, 4. bası, Ankara, 1983, s. 133-134.

⁷⁴ "İlk koalisyonu kurma görevi de İsmet İnönü'ye verildi. Zor bir görev; zira hiçbir parti, İnönü'nün yönetiminde çalışmak istemiyordu." Bkz. Feroz AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul 2007, s. 262.

AP'nin kendi tabanına “zorunlu olarak” koalisyona girdikleri mesajını veriyordu⁷⁵.

27 Mayıs Müdahalesinin, DP yönetimine karşı yapılmış olması, bu partinin yöneticilerinin yasaklanması ve cezalandırılması, ayrıca bu gelişmelerin yaşanmasında ordu ile CHP arasında gizli bir ittifaktan şüphelenilmesi, DP geleneğini temsil eden ve onun tabanına sahip çıkan AP temsilcilerini sıkıntıya sokuyordu. Hatta 1961 Anayasası için yapılan referandumun umulandan az kabul görmesi (%61,7) ve sonrasında bu Anayasa'ya karşı mesafeli bir tutum takınılması, AP'nin gerek hükümette gerekse muhalefette iken tutumunu belirleyen temel referans noktası olmuştur. Nitekim CHP ile AP'nin kurduğu koalisyonda da 27 Mayıs Gölgesi bulunuyordu; zaten çok geçmeden koalisyon hükümeti içinde iki önemli konuda sorun yaşandı. Bunlardan ilki eski DP siyasetçilerine genel af getirilmesi sorunuyla ilgiliydi. Ötekisi ise planlı ekonomi projesiydi. Planlı ekonomi projesini CHP ve Ordu destekliyor AP ise karşı çıkıyordu. Genel af konusunda ise, Mayıs 1962'de hapisteki eski DP'lilerin cezalarını indiren teklif AP tarafından yetersiz bulunmuştu. AP'nin “siyasi af” ısrarı üzerine Başbakan İnönü “*Af, bütün memleket meselelerinin üstünde sayılarak, memleket meflûç hale getirilmiştir. Ben bu şartlar altında çalışmam.*” diyerek istifa etmiş ve 30 Mayıs 1962'de Hükümet düşmüştür. Cumhurbaşkanı Gürsel, 2 Haziran 1962'de hükümeti kurma görevini yeniden İnönü'ye verdi. İnönü bu kez iki küçük parti ile (CKMP ve YTP) 25.06.1962'de koalisyon kurdu. Ancak, “siyasi af” konusunun müzminleşmesi, zam ve vergi politikaları konusunda yaşanan anlaşmazlıklar bu hükümetin de sonunu getirdi. YTP ve CKMP'nin koalisyondan çekildiklerini bildirmesi üzerine, 2 Aralık 1963'te İnönü de başbakanlıktan istifa etti ve hükümet düşmüş oldu. Bu defa Cumhurbaşkanı Gürsel, ilk defa AP lideri Gümüşpala'dan hükümeti kurmasını istedi. Bu teklif, Ordunun AP'yi siyaset sahnesinin normal ve kabul edilebilir bir unsuru olarak gördüğünü, İnönü'nün vesayetinin zorunlu olmadığını göstermek açısından önemli bir mesaj içeriyordu. Ancak, Gümüşpala'nın koalisyon girişimleri başarılı olamadı ve Cumhurbaşkanı Gürsel bir kez daha İnönü'yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. 25 Aralık 1963'te CHP ve bağımsızlardan oluşan zayıf bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1964'te Kıbrıs konusundaki uluslararası bunalımın ağırlaşması nedeniyle, koalisyon o yıl görevde kaldı. Ama bunalım geçince; AP koalisyonu devirmek için harekete geçti. İnönü bütçesini kabul ettiremeyince hükümet 13 Şubat 1965'te istifa etti.

⁷⁵ Nedim YALANSIZ, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, Buke Kitapları, İstanbul 2006, s. 70.

CHP- Bağımsızlar koalisyonunu bütçe görüşmeleri sonunda düşüren AP, daha önce anlaşmaya vardığı YTP, CKMP ve MP ile koalisyon görüşmelerine başladı. Koalisyon hükümetine başbakanlık edebilecek tarafsız bir başbakan aranıyordu. Bu arada 1964'te Gümüşpala'nın ani ölümü AP içinde genel başkanlık mücadelesine yol açmış ve Kasım 1964'te bu mücadeleyi Süleyman Demirel kazanmıştı. Demirel'in başbakanlığı gündeme gelse de kendisi milletvekili olmadığı için başbakan olamıyor; cumhurbaşkanlığı kontenjanından Senato'ya katılıp başbakanlığa getirilmeye de sıcak bakmıyordu. Demirel, asıl seçimlerden sonra başbakan olmayı tercih ediyordu. Nihayet, bu dört parti AP listesinden bağımsız senatör seçilen Suat Hayri Ürgüplü üzerinde uzlaştılar. 16 Şubat 1965'te ise Cumhurbaşkanı Gürsel, Ürgüplü'yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Ürgüplü Hükümeti, 20 Şubat'ta bir seçim hükümeti olarak kuruldu. Parti liderleri de hükümette yer almıyordu; ancak koalisyon ortakları arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla dört parti liderinden oluşan bir komite kuruldu. 1961-1965 döneminin son koalisyon hükümeti 8 ay süren görev süresi sonunda yani 10 Ekim'de yapılan genel seçimlerden 12 gün sonra Cumhurbaşkanı istifasını verdi⁷⁶.

10 Ekim 1965'te yapılan seçimler de çok parçalı bir parlamenter temsil tablosu yarattı. Parlamentoda temsil edilen partilerin sayısı, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile birlikte altıya çıktı. Buna karşın, AP oyların %52,9'unu alarak beklenmedik büyük bir seçim zaferi kazandı. CHP dışındaki dört partinin oyları %7'nin altındaydı. CHP'nin oyları da %28,7'ye düşmüştü.

(Tablo-2) 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri⁷⁷

Partiler	Oy Oranı %	Sandalye Sayısı	Temsil Oranı %
AP	52,9	240	53,3
CHP	28,7	134	29,8
CKMP	2,2	11	2,5
MP	6,3	31	6,9
TİP	3	15	3,3
YTP	3,7	19	4,2
Bağımsız	3,2	0	0

⁷⁶ Nedim YALANSIZ, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, s. 222-237; Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 280.

⁷⁷ Emine YAVAŞGEL, *Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004, s. 166.

AP'nin elde ettiği oylar ona tek başına hükümet etme yolunu açmıştı. Eğer, 1960'tan önce uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi ile seçime gidilmiş olsaydı; AP 240'ın çok üzerinde sandalye elde edebilirdi. Ancak, 1965 seçimlerine yeni Siyasi Partiler Kanunu ve seçim sistemi (milli bakiye) ile girilmişti. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde ön seçimin de uygulandığı bu seçimlerde temsilde adalet ilkesi gerçek anlamıyla sağlanabilmişti⁷⁸. Demirel'in başbakanlığındaki hükümet Meclis'ten güvenoyu almakta zorluk çekmedi.

AP, parti içinde baş gösteren muhalefete ve yeni kurulan rakip partilere rağmen, 12 Ekim 1969 seçimlerinde de kesin bir zafer kazanarak, tek başına iktidar olma konumunu sürdürdü. AP %46,5'lik oy oranı ile 256 milletvekili çıkarmayı başardı, rakibi CHP ise %27,4'lük oy oranıyla 143 milletvekili elde ederek, ana muhalefet konumunu korudu. Parlamentoda temsil imkânı elde eden diğer altı parti ise %7'nin altında oy oranlarına sahipti. Demirel, seçimlerden sonra da parti içi muhalefet ile uğraşmak durumunda kaldı. Hükümetin “siyasi af” konusunda sonuç alamaması, Demirel karşısında parti içi muhalif bir kesim yaratmıştı. Demirel'in muhalif milletvekillerinden 26'sını ihraç etmesi üzerine 18 Aralık 1970'te Demokratik Parti Kuruldu; yeni partinin genel başkanı ise AP'den istifa eden Ferruh Bozbeyli idi. Benzer kopmalar CHP içinde de yaşandı. “Ortanın solu” söylemlerine şüpheyle yaklaşan Turhan Feyzioğlu ve kırk sekiz arkadaşı haklarında ihraç kararı verilmeden istifa ederek, 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni kurdular. Güven Partisi daha sonra yeni birleşmelerle Milli Güven Partisi adını aldı.

CHP içinde yaşanan diğer bölünme İnönü ile Ecevit arasında yaşanan genel başkanlık mücadelesinde oldu. Bülent Ecevit parti meclisinde çoğunluğu elde ederek, 14 Mayıs 1972'de CHP'nin üçüncü genel başkanı

⁷⁸ Partiler için ön seçimi bir aday belirleme yöntemi olarak zorunlu kılan ilk ve doğrudan düzenleme, 13.07.1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 29.maddesinde yer almıştır: “*Siyasi partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği için yapılacak seçimlerde gösterecekleri adayların, her seçim çevresinde parti seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir ön seçimle tespit edilir.*”

Söz konusu düzenlemeyle; partilerin aday belirlemeleri esas olarak seçim çevresi örgütlerine tanınmış ve o çevredeki bütün parti üyelerinin aday belirleme sürecine katılımı sağlanmıştır. Partilerin merkez organlarının aday belirleme yetkisi ise gösterilecek adayların yüzde beşi ile sınırlanmıştır.

Nitekim, 1965 seçimlerinde CHP, AP, CKMP, YTP, MP ve TİP adaylarını ön seçimle belirlediler. Bu altı partiden ön seçime katılan aday sayısı 2357'yi buldu. AP ve CHP 67; TİP 51; YTP ve CKMP 48; MP ise 34 ilde ön seçim yapmıştır.

oldu. 1961 öncesinde kurulan CKMP'nin genel başkanlığına 1965'te Alpaslan Türkeş getirildi ve bu parti 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını aldı. 26 Ocak 1970'te ise Necmettin Erbakan tarafından Milli Nizam Partisi kuruldu. 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan bu parti daha sonra Milli Selamet Partisi adı ile Erbakan'ın liderliğinde faaliyetine devam etti.

Ekonomik sıkıntılar, radikal sağ ve sol eğilimli şiddet eylemleri, hükümetin bu şiddet olaylarını önlemedeki yetersizliği ve radikal bir askeri darbe olasılığı 12 Mart 1971 Muhtırası ile sonuçlandı⁷⁹. Aynı gün Demirel Hükümeti de istifa etmek zorunda bırakıldı. Aslında 12 Mart Muhtırası daha ağır sonuçları olacak bir askeri darbeyi de önlemişti. Ordunun üst komuta kademesi muhtıra yoluyla darbe olasılığını devre dışı bıraktı. İzleyen süreçte birçok radikal subay ya emekli edildi ya da süratle ordudan ihraç edildi. Parlamento 27 Mayıs'ta olduğu gibi kapatılmadı ve parlamento içinden yeni bir hükümet arayışına girildi. Partiler üstü hükümetin başbakanı olarak CHP Milletvekili Nihat Erim uygun görüldü⁸⁰. Erim Hükümeti, 26 Mart 1972 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylandı.

1971 ve 1973'te gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri askerin desteği ve AP'nin muhafazakâr felsefesi doğrultusunda gerçekleştirildi. Bu değişiklikler üç grupta toplanıyordu: Birincisi, mahkemelerin denetim yetkilerinin ve bazı temel hakların kısıtlanmasına ilişkindi. İkinci grup değişiklikler, yürütmenin güçlendirilmesine ve özellikle kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesine ilişkindi. Üçüncü grup değişiklikler de, askerlerin kurumsal özerkliklerinin artırılması yönündeydi⁸¹.

14 Ekim 1973 seçimleri parlamentoda dağınık bir tabloya neden oldu. CHP, birinci parti olarak gözükse de oyların %33,3'ünü alarak, 185 milletvekili çıkardı. Oy kaybına uğrayan AP ise %29,8 oy oranıyla 149 milletvekili çıkardı. Bu seçimlerde öne çıkan diğer parti ise MNP'nin devamı sayılan İslami eğilimli MSP idi. Bu parti %11,8 oy oranı ile 48

⁷⁹ “12 Mart Muhtırasına kadar ki geçen süreçte ‘sağ’ partilerin ve iktidarların yürütmenin yetkisizliği konusunda yakındıkları bir diğer konu da yeni anayasanın birey haklarına yönelik özgürlükçü tutumudur. Çünkü bu partiler, 1961 Anayasası'nın geniş özgürlükler alanından yararlanan ve güç alan ‘sol’ muhalefetin, sendikaların, derneklerin ve meslek kuruluşlarının etkinlikleri karşısında, ülke ve toplum yönetimi açısından, hükümetin rahat çalışmadığı inancındaydılar.” Bkz. YÜCEL Bülent, **Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği**, 234.

⁸⁰ Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.40.

⁸¹ Ergun ÖZBUDUN, **Çağdaş Türk Politikası** -Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller- (Çev. Ali Resul Usul) Doğan kitap, İstanbul 2007, s. 56.

milletvekili elde etmeyi başardı. Seçimlerden sonra uzunca bir süre uygun bir koalisyon formülü üretilemedi. Mevcut Başbakan Naim Talu hükümet kurulamaması nedeniyle görevini sürdürmek durumunda kaldı. Partiler koalisyon konusunda anlaşamayınca, Türkiye ilk defa yüz günden fazla sürecek olan bir hükümet bunalımı yaşadı. Talu Hükümeti, 26 Ocak 1974'te Ecevit'in başkanlığında kurulan CHP-MSP koalisyonu kuruluncaya kadar görevde kaldı. Ecevit Hükümeti, henüz iktidarda birkaç ayını doldurmadan Kıbrıs bunalımı patlak verdi. Ecevit, bu bunalımın üstesinden gelmesi ve "Barış Harekâtı" sayesinde halkın gözünde bir anda ulusal kahraman haline geldi. Ecevit bu itibarını oya dönüştürmek ve mecliste salt çoğunluk elde etmek amacıyla erken seçim yolunun açılması için istifa etti. Ancak, Ecevit'in bu niyetinin farkında olan diğer partiler, erken seçim olasılığını önlemek için "milliyetçi cephe" formülü geliştirmeye başladılar. Bunun sonucunda Demirel 31 Mart 1975'te AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşan bir "Milliyetçi Cephe Hükümeti" kurmayı başardı. Bu koalisyon 1977 seçimlerine kadar görevde kalmayı sürdürdü.

5 Haziran 1977 seçimlerinde ise CHP oylarını biraz daha artırarak (%41,4) birinci parti oldu ve 213 milletvekili çıkardı. Bu seçimlerde AP de ikinci konumda olmakla birlikte oylarını artırdı (%36,9) ve 189 milletvekili çıkardı. Hükümeti kurma görevini üstlenen Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti "milliyetçi cephe"nin olumsuz oylarıyla güvenoyu alamadı. Bunun üzerine tekrar "milliyetçi cephe koalisyonu" gündeme geldi. Demirel'in başkanlığında 21 Temmuz 1977'de AP, MSP ve MHP'den oluşan II. Milliyetçi Cephe Koalisyonu kuruldu. Ancak, bu koalisyon hükümeti de artan kargaşa ortamı içinde altı aydan az görev yapabildi⁸². Bazı AP milletvekillerinin partiden ayrılması ve CHP tarafından verilen gensoru önergesine destek olmaları sonucunda hükümet düşürüldü. 31 Aralık 1977'de yapılan gensoru oylamasında II. Milliyetçi Cephe Koalisyonu 218'e karşı 228 güvensizlik oyu ile karşılaşınca, bu Hükümet Cumhuriyet tarihinin güvensizlik oyu ile düşürülen ilk hükümeti oldu.

Yeni hükümeti kurma görevi Ecevit'e verildi. Ecevit AP'den kopan Bağımsızlar (11'ler), CGP ve DP ile yoğun koalisyon pazarlıkları sonucunda anlaşmaya vararak, 5 Ocak 1978'de koalisyon hükümetini kurdu. Ecevit'in özellikle 11'ler ile koalisyon pazarlığı yapması kamuoyunun tepkisini çekti. Ecevit, Güneş Motel'de yapılan toplantıda AP'den kopan 11 milletvekilinden 10'una bakanlık sözü vererek, hükümetin güvenoyu alabilmesini güvenceye almak istemişti. Ecevit Hükümeti güvenoyu alabildi

⁸² Tevfik ÇAVDAR, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 243-253.

ancak Ekim 1979'a kadar ayakta kalabildi. Artan şiddet olayları, ekonomik sıkıntılar ve muhalefetle yaşanan gerginlikler Hükümetin kamuoyu desteğini de olumsuz etkiledi. Özellikle Ekim 1979'daki Cumhuriyet Senatosu seçimleri, CHP'ye desteğin çok azaldığını göstermişti. Bunun üzerine, Ecevit istifa etti. Demirel, 12 Kasım 1979'da sadece “Bağımsızlar” tarafından desteklenen bir azınlık hükümeti kurarak başbakanlık görevini üstlendi. Ancak, bu azınlık hükümeti de başta şiddet olayları ve ekonomik kriz olmak üzere sosyo-ekonomik sorunları çözmekte yetersiz kaldı. İktidar ve muhalefet partileri arasındaki uzlaşmazlıklar ve sert rekabet sık sık yaşanan hükümet istikrarsızlıkları, giderek siyasal ve ekonomik istikrarsızlığı körükledi. Demokratik rejimi belirleyen parti ve hükümet sistemi 12 Eylül 1980'de bir kez daha askeri müdahaleyle kesintiye uğradı.

III. Değerlendirme ve Sonuç

1961-1980 döneminde yaşanan hükümet istikrarsızlıkları 1961 Anayasası'nın “zayıf yürütmeye yol açtığı” şeklinde yorumlara sebep olmuştur⁸³. Peki, bu süreçte yaşanan ve azınlık ya da koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı şeklinde tezahür eden gelişmelerin doğrudan yürürlükteki 1961 Anayasası'ndan kaynaklandığı ileri sürülebilir mi? Bu dönemde ortaya çıkan İstikrarsız koalisyon hükümetlerinin kaynağı Anayasadan ziyade 1961-1980 döneminde geçerli olan siyasal parti sistemi, seçim sistemi ve siyasal gelişmelere eşlik eden ve hükümet sisteminin işleyişini etkileyen yetersiz koalisyon kültürüdür⁸⁴.

Öte yandan, dağınık ve çok parçalı partiler sistemi, ideolojik kutuplaşmalar ve hükümet etkinliğinin ve istikrarının sağlanamaması 1960 ile 1980 arasındaki dönemin siyasal karakterini yansıtmaktadır. Her iki askeri müdahale de parti sistemini daha kırılgan, köksüz ve oynak hale getirmiştir. İdeolojik kutuplaşmanın yanında parti liderleri arasındaki kişisel

⁸³ “1975'ten itibaren siyasal şiddet ve terör olayları tekrar tırmanmıştır. Bunların önüne de geçilememiştir. Üstelik siyasal sistemde de ciddi tıkanıklıklar oluşmuştur. Örneğin TBMM yeni Cumhurbaşkanı'na 6 ay süreyle seçememiştir. Bu dönemde hükümetler karar alamaz ve meclisler kanun çıkartamaz hale gelmiştir. Bu krizin sorumlusu olarak yürütmeyi ve devlet otoritesini zayıf bıraktığı düşünülen 1961 Anayasası görülmüştür.” Bkz. Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.41-42.

⁸⁴ Tanör'ün haklı olarak ifade ettiği gibi; “1961 Anayasası döneminde ise 1965-1971 arası dışında, cılız ve oynak meclis çoğunluklarına dayanan hükümetler siyasi bakımdan zayıflamışlardı. Karma hükümetler, azınlık hükümetleri, sık sık değişen hükümetler, bu zayıflığın hem göstergesi hem de sebebiydiler. Ancak bu durum Anayasadan çok seçim ve parti sisteminden, ülkedeki oy dağılımının aldığı biçimden kaynaklanıyordu.” Bkz. Bülent TANÖR, **İki Anayasa**, s. 92.

çekişmeler de bu süreçte olumsuz rol oynamıştır. Parti liderleri uzlaşma ve iş birliğinde bulunmaları halinde partinin bütünlüğünün bozulacağına ve oy kaybedeceklerine inandıkları için, uzlaşmaz ve rekabetçi duygularla hareket etmişlerdir. Özellikle 1970’li yıllarda, dağınık ve parçalanmış siyasal yapı, uygulanan nispi seçim sistemi ile meclise taşınmış; istikrarlı bir meclis çoğunluğuna dayanmayan kısa ömürlü hükümetler kurulmuştur. Örneğin, 27 Mayıs 1960’tan 12 Eylül 1980’e kadar geçen 20 yıllık süreçte 20 hükümet kurulmuştur. 1965–1969 dönemi boyunca kesintisiz iktidarda kalmayı başaran I. Demirel Hükümeti dışında, diğer hükümetlerin ortalama ömrü bir yıldan az olmuştur.

Sonuç itibariyle, 1960 sonrası siyasal yaşamın özelliği kutuplaşma ve istikrarsızlıktır. Burada siyasal istikrarsızlığın iki ana görünümünde tezahür ettiğini görüyoruz: Birincisi, parçalanmış ve kutuplaşmış parti sisteminin yol açtığı koalisyon hükümetleri olgusudur. Bu açıdan, 1961–1965 ve 1974–1980 dönemleri kısa ömürlü koalisyon ve azınlık hükümetleri ile siyasal istikrarsızlık olgusunun yaşandığı dönemlerdir. Gerek uzlaşma kültürünün yetersizliği nedeniyle gerekse farklı hatta zıt ideolojik tabanlara dayalı partilerin oluşturdukları koalisyonlar uzun ömürlü olamadıkları gibi yönetimde de etkinlik sağlayamamışlardır. Siyasal istikrarsızlığın ikinci görünümü; askeri müdahale girişimleri ve askeri rejim dönemleridir. Bu dönemlerde parti ve hükümet sisteminin kesintiye uğratılması, parti sisteminin yeniden şekillendirilmesi ve kontrol altında tutulması söz konusudur. Kutuplaşma olgusuna gelince; özellikle aşırı sağ ve sol uçtaki partiler arasında ideolojik çatışmaların artması, diyalogdan uzak sert siyasi söylemler, parlamento ve hükümet kanadında da gerilim yaratmıştır. S. Demirel’in başkanlığında kurulan milliyetçi cephe hükümetleri ise bu gerilimi doruk noktasına taşımıştır. Siyasal hayata etkili iki büyük parti (AP ve CHP), demokratik anayasal rejimin ortak paydalarında birleşemeyince, siyasal uzlaşmanın yerini siyasal çatışma yöntemi almış ve böylece hükümet istikrarsızlıkları siyasal istikrarsızlıkların fitilini ateşlemiş ve 12 Eylül 1980 Askeri Rejiminin yolunu açmıştır⁸⁵.

⁸⁵ Bülent TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)**, s. 406.
YUHFD Cilt. XXII No.2 (2025)

KAYNAKLAR

AHMAD Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul 2007.

AKARTÜRK Ekrem Ali, **Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri**, Yeditepe Üni. Yayını, İstanbul 2010.

ALDIKAÇTI Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.

ÇAVDAR Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

EROĞUL Cem, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri**, AÜSBF Yayını, Ankara 1977.

GÖREN Zafer, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.

GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, Bursa 2023.

KALAYCIOĞLU Ersin, “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, **Türk Siyasal Hayatı** (Editörler Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay), Ankara 2014.

KANADOĞLU Osman Korkut- DUYGUN Ahmet Mert, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, On iki Levha, İstanbul 2020.

ÖZBUDUN Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayını, Ankara 2025.

ÖZBUDUN Ergun, **Çağdaş Türk Politikası -Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller-**, (Çev. Ali Resul Usul) Doğan kitap, İstanbul 2007.

ÖZBUDUN Ergun, **Siyasal Partiler**, AÜHF Yayını:440, 4. bası, Ankara, 1983.

TANÖR Bülent, **İki Anayasa 1961- 1982**, Beta Yayını, İstanbul 1991.

TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)**, YKY Yayınları, İstanbul 1998.

YALANSIZ Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002**, Büke Kitapları, İstanbul 2006.

YAVAŞGEL Emine, **Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004.

YÜCEL Bülent, **Parlamente Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği**, Adalet Yayınevi, Ankara 2009.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi- AKARTÜRK Ekrem Ali, “Türkiye’de Parlamento Rejim Uygulamaları ve Başkanlık Sistemi Üzerine Düşünceler” **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005/2, İstanbul.

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (çev. Yasemin Saner) İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Kısaltmalar

AP	Adalet Partisi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	Bakınız
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
s	sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

.